

ХІБА ЄВРЕЇ ЧУЖИНЦІ?

Тема 2

ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТТЯ

Пропонована тема є однією з найбільш позитивних з емоційного та психологічного погляду. Метою роботи з матеріалами теми є ознайомлення учнів з особливостями та роллю єврейського населення та єврейської культури в Україні, формування позитивного ставлення до етнокультурної багатоманітності соціуму. В результаті роботи над матеріалами теми учні матимуть можливість ознайомитися з етнографічними матеріалами, культурною спадщиною українського єврейства. Усвідомлення трагедії втрати єврейського культурного світу як частини полікультурної Європи та України має сприяти новому погляду на наслідки Голокосту – загибель не лише величезної кількості самих по собі індивідів, а й частини людства загалом, у всіх її культурних вимірах.

Вчителю належить велику увагу приділити таким істотним характеристикам людського суспільства, як «різноманітність» і «взаємодоповнення».

Цілі уроку	<ul style="list-style-type: none">■ Надати перші знання про єврейську складову в історії України; ознайомити з особливостями етнічної культури єврейського народу.■ Поглибити розуміння понять «полікультурність», «етнічна багатоманітність».■ Сприяти формуванню позитивного ставлення до культурного взаємовпливу та взаємодоповнення через розкриття взаємовпливів єврейської та української культур.■ Удосконалити навички роботи з фрагментами фільму як з навчальним матеріалом й історичним джерелом.
Ключові слова і поняття	Полікультурність, багатоманітність, єврейська культура в Україні, традиції
Методичні прийоми та техніки	Робота в групах, дискусія за методом «Займи власну позицію»
Зв'язок з іншими заняттями посібника	Як подолати етнокультурні стереотипи? У чому згубність пропаганди? Євреї, роми... Хто наступний? Уроки Голокосту: життя після трагедії
Час	45-50 хвилин

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. [10-12 хв.]

Запропонуйте учням у групах розглянути таблицю з демографічними даними окремих населених пунктів України довоєнної пори (роздавальний матеріал 1) та обговорити:

- Про що свідчить дана статистика?
- Як впливало таке сусідство на повсякденне життя мешканців цих регіонів?
- Якими могли бути стосунки між жителями в таких містечках і містах?

При опитуванні слід стимулювати висловлювання про різноманітність стосунків між людьми. Не варто залишити обговорення лише на добро-сусідстві.

Запитайте:

- Чи завжди сусіди або навіть рідні в одній сім'ї живуть без конфліктів?
- Чим конфлікти можуть бути викликані (різниця індивідуальностей, традицій, тіснява, обмеження з боку влади тощо?)
- Чи всі конфлікти у міжособистих взаєминах означають ворожнечу?

Напишіть назви страв на дошці чи фліпчарті та запропонуйте визначити, які з них є українськими, а які єврейськими:

пиріжки з яйцем, рисом і цибулею, тортик з печінки, фарширована щука, вареники, оселедцеве масло, листові пиріжки з м'ясом, штрудель з маком, форшмак, суп з кльоцками¹.

- Запитайте, чому більшість з цих страв є знайомими для нас?

 Перегляньте з учнями фрагмент №1 (Леонід Серебряков та Ірина Максимова, які пережили Голокост) [00:32].

Запитайте учнів:

- Чим, згідно зі свідченням Л. Серебрякова, займалося єврейське населення в Україні у довоєнний період?
- Як ви думаєте, чому євреї Західної України, як говорить Ірина Максимова, у довоєнні роки ображалися, коли їх називали євреями?

У вигляді міні-лекції надайте базову інформацію про те, як і коли опинилися євреї на території України, основні відомості про їхню історію в Україні в історичній перспективі, особливу увагу звернувши на існування смуги

¹ Усі ці страви, крім вареників, є типовими для єврейської кухні.

осілості у XVIII–XIX ст. Розкажіть про особливості взаємин українців та євреїв, не уникаючи інформації про негативні сторінки (погромів тощо), однак не наголошуючи саме на них.

2. [12-15 хв.]

Об'єднайте учнів у декілька малих груп.

 Перегляньте з учнями фрагмент №2 (Юрій Пінчук, Марія Занвелевич, Феня Клейман, які пережили Голокост, та Марія Єгоричева-Глаголева, рятівниця) [1:46].

Роздайте в групи роздавальний матеріал 2. Попросіть після перегляду фрагментів ознайомитися з текстами та визначитися, як вони співвідносяться з фрагментами (бажано їх назви написати на дошці): доповнюють, заперечують, взаємопідтверджуються.

- Що об'єднує ці тексти та фрагменти фільму?
- Яку спільну назву можна їм дати?

 Проведіть обговорення.

3. [15-20 хв.]

 Перегляньте фрагмент №3 (Марія Занвелевич та Михайло Росинський, яка пережили Голокост) [2:35], та фрагмент №4 (Марія Єгоричева-Глаголева, рятівниця) [0:54].

 Запропонуйте учням поділитися враженнями від переглянутих фрагментів. Стимулюйте обговорення запитаннями:

- Якими були відносини між українськими та єврейськими дітьми?
- Чи відрізнялося життя єврейських дітей від життя прадідусів і прабабусь учнів, що проживали в одній місцевості?

Надайте коротку інформацію про єврейські свята та традиції, розкажіть про особливості традиційного одягу ортодоксальних юдеїв, повідомте, що в сучасній Україні відбуваються зустрічі хасидських євреїв усього світу (Умань, Меджибіж, Гадяч, Садгора)².

Напишіть на дошці імена³: Володимир Жаботинський, Голда Меїр, Давід Ойстрах, Еміль Гілельс, Леонід Коган, Євген Тарле, Леонід Утьосов, Михаїл Жванецький, Сергій Рубінштейн, Зельман Ваксман, Жанна Пінтусевич-Блок, Олександр Белявський, Віктор Канєвський.

² Коротку довідку про місця єврейського паломництва в Україні див. у матеріалі для вчителя.

³ Інформацію про видатних євреїв, які народилися в Україні, див. у матеріалі для вчителя.

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

ЄВРЕЇ УКРАЇНИ¹¹

Стародавній період та раннє середньовіччя

Етнонім «євреї» (від староеврейського «іврі» – той, хто прийшов до Ханаану з другого боку Євфрату) у Біблії уперше застосований до пратця Авраама та його сім'ї, які прийшли із-за Євфрату. Інша версія походження терміна від імені Евера, праонука Шема від якого пішли всі семітські народи.

Інший етнонім, що означає людей єврейського походження, «іудей» (рівнозначне написання: «юдей») пов'язується з «Іудей» – від імені Єгуди одного з синів «прабатька всіх євреїв» Якова. Нащадки Єгуди домінували в державі Іудея (IX–VI ст. до н.е.). Решта євреїв мешкала у царстві Ізраїль, що було розташоване на північ від Іудеї. Згідно з єврейською традицією в VI ст. до н.е. асирійці зруйнували Ізраїль і забрали його мешканців у полон. Решта євреїв походять з Іудеї – тому і зуться іудеями.

«Жид» – як інша вимова слова «іудей» (порівняй: Jew – англ., Jud – нім., Juif – фран., Guido – італ.) до кінця XVIII століття загальноприйнята назва євреїв на теренах Російської імперії, що не несла образливого змісту. Пізніше з'явилася традиція називати євреями «народ Біблії», а жидами своїх сучасників сусідів, які вперто відмовляються прийняти християнську віру. Внаслідок цього на теренах Російської імперії (зокрема і тої частини України, що належала їй) слово жид набуло ганебного значення.

Єврейська спільнота України належить до найстарших єврейських громад світу з давньою та унікально багатою культурою. Впродовж тисячолітньої історії саме звідси виходили істотні імпульси для розвитку єврейської релігії і культури. Скажімо, історія хасидизму чи сіонізму немислима без вкладу українських євреїв.

Перші відомості про євреїв на терені сучасної України пов'язані з грецькими містами Північного Причорномор'я. Різні джерела повідомляють про існування іудейських громад у Пантікапеї-Боспорі з I по VIII ст., у Феодосії –

¹¹ Використані матеріали статті: *Гриневиц Л. В., Гриневиц В.А. Євреї в Україні // Енциклопедія історії України. – Т. 3. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 72-88.*

Матеріали для окремого уроку про місце єврейського народу в етнічному складі населення українських земель наприкінці XVIII – у перш. пол. XIX ст., про заняття та повсякденне життя євреїв у зазначений період на українських землях вчитель зможе також знайти в навчально-методичному посібнику «Виховуємо людину і громадянина» (Дрогобич: Відродження, 2006).

в IV ст., у Херсонесі – з II по VIII ст. Уже Агрипа I, цар з династії Іродіадів, що відновив державність Юдеї, на початку 40-х років н. е. у своєму листі до Гая Калігули згадує про єврейських колоністів Таврії (тобто Криму). На початку X століття в Україні-Русі були розселені кілька слов'яномовних єврейських груп, в основному в Києві, що жили етнорелігійними громадами – кенаанимами.

Литовсько-польська доба

Після монгольського завоювання Криму та Київської Русі значення діяльності євреїв як посередників торгівлі зросло. Вигнання євреїв з європейських країн у XIII–XIV ст. призвело до їхньої міграції на Схід. У цей період починає зростати кількість євреїв і в Україні, особливо після поглинання Галицької Русі Польським королівством, коли слідом за шляхтою на українські землі став просуватися торговельно-ремісницький люд різних національностей, зокрема євреї. Перші згадки про євреїв у Львові датуються 1356 р., Дрогобичі – 1404 р., Підгайцях – 1420 р. За даними 1500 р. євреї мешкали у 18 містах Руського воєводства. З появою прибульців-євреїв з Німеччини – так званих «ашкеназів», стародавній іврит («кнаанська мова») і давньоруська, що ними послуговувалися місцеві євреї – так звані «сефарди», поступово стали замінятися мовою їдиш (від самоназви євреїв – «їд»).

У Другому Литовському Статуті (1566) соціальний статус євреїв (так само як мусульман і татар) було визначено як стан «нехристиянина» («басурманина») з чітко окресленим місцем у суспільстві як «простої людини», «не шляхтича». Згідно з Указом короля Олександра Ягелончика (1495 р.) євреї отримали автономне місцеве самоврядування – кагал, що мав права у галузі освіти, суду, релігійних справ, соціального забезпечення тощо. З середини XVI ст. і до 1763 р. центральним органом єврейського життя в Польському королівстві був Ваад (Рада) чотирьох земель – Великої Польщі, Малої Польщі, Червоної Русі (Галичини) та Волині.

Найбільша міграція євреїв на українські землі спостерігалася в останній чверті XVI ст. Євреї їхали сюди у зв'язку з заселенням польською шляхтою нових земель. Між 1569 і 1648 рр. кількість євреїв в Україні збільшилася з 4 тис. до майже 51 тис. З поширенням володінь польської знаті на українські землі, євреї стали займати важливе місце в прошарку панських управителів маєтків, збирачів податків, орендарів, а також торговців, перекупників, шинкарів, мірошників, винокурів і т. ін. Потребуючи грошей, шляхта і королівські намісники дедалі ширше передавали в оренду заможним єврейським підприємцям населені пункти і, подекуди, цілі староства. Помалу

в руках багатих євреїв зосередилася оренда млинів і корчем, а також господарсько-промислова діяльність, купівля й перепродаж мисливських товарів. Причетність євреїв до пануючого світу «ляхів» стала однією з причин зростання юдофобії в Україні. Тому національно-визвольна війна під проводом Б.Хмельницького (1648–1657) позначилася для єврейського населення чисельними погромами, нищенням, виселенням або примусовим наверненням у православ'я. Майже 300 єврейських громад, осілих в Україні, припинили своє існування саме в цей час, при цьому загинув кожний другий член цих громад.

Євреї на українських землях у складі Російської імперії

Масове розселення євреїв у Росії було зумовлене поділами Польщі 1772, 1793, 1795 рр., унаслідок яких значна частина польських територій, де мешкало понад 900 тис. євреїв, увійшли до складу імперії. З 1791 р. почала формуватися «смуга єврейської осілості», до якої на терені України згодом увійшли Волинська, Подільська, Катеринославська, Київська (крім Києва), Херсонська (крім Миколаєва), Таврійська (крім Севастополя), Полтавська (крім козацьких і державних сіл) та Чернігівська губернії.

Короткий період ліберальної політики часів імператора Олександра I, коли євреї отримали низку прав, змінився після вступу на престол Миколи I жорсткою реакцією. Запровадження у 1827 р. натуральної військової повинності, примусовий призов на військову службу євреїв-підлітків (кантоністи), вигнання євреїв з Києва, Херсона, Севастополя, заборона кагалу, публічного використання їдишу та івриту були націлені на примусову асиміляцію єврейства.

За часів правління Олександра II низка законів і розпоряджень суттєво поліпшила становище євреїв: обмежувалась рекрутська повинність, дозволялася державна служба і проживання поза «смугою осілості» для певних категорій єврейського населення, надавалися права обирати і бути обраними до земств, єврейські діти отримали доступ до світської освіти. Однак після убивства Олександра II у 1881 р. народовольцями єврейські громади знову відчували на собі численні обмеження і тиск з боку влади. Згідно з «Тимчасовими правилами» від 3 травня 1882 р. вводились заборони для євреїв на професії, на проживання у селах, запроваджувалася відсоткова норма у навчальних закладах, обмежувалися права євреїв у торгівлі, промислах, оренді, скасовувалися або обмежувалися виборчі права.

Остання чверть XIX – початку XX ст. позначилася хвилею погромів у Росії (1881–1882 рр., 1903 р., 1905 р.). Переважна більшість з них була спровокована

чорносотенцями при мовчазній підтримці з боку влади. Апофеозом політики державного антисемітизму в Російській імперії став судовий процес у справі М.Бейліса (1913)¹², звинуваченого у ритуальному вбивстві християнського хлопчика. Завдяки активній позиції громадськості як у Росії, так і в Україні владі все ж довелося визнати абсурдність звинувачень.

Репресивні дії царського уряду спричиняли масову еміграцію євреїв, водночас сприяли посиленню сіонізму.

Популярними серед частини єврейства, особливо молоді, були також ідеї марксизму. Євреї України брали активну участь також у загальноросійських революційних організаціях. У складі РСДРП до 1903 р. перебував «Загальний єврейський робітничий союз в Литві, Польщі та Росії» (Бунд).

Євреї України в роки революції та громадянської війни

Революція в лютому 1917 р. в Петрограді ліквідувала російську монархію і скасувала усі антисемітські закони царського уряду. Євреям були надані рівні громадянські, політичні і національні права з іншими народами Росії. У складі Генерального секретаріату Української Центральної Ради було створене Секретарство у міжнаціональних справах, де передбачалася посада заступника (товариша) з єврейських питань. Пізніше було утворено секретарство (міністерство) з єврейських справ.

За умов Громадянської війни євреї були представлені в усіх політичних таборах, що виборювали владу в Україні. Зокрема, значну роль відігравали євреї-анархісти серед ідеологів махновського руху. Помітною була частка євреїв серед більшовиків. Зокрема, у найвищих керівних органах РКП(б) у 1917–1919 рр. євреї обіймали друге після росіян місце. Широковідомими були імена таких євреїв-провідників революції як Троцький, Свердлов, Зінов'єв, Урицький та ін. Відомий німецький теоретик соціалізму Карл Каутський кваліфікував владу більшовиків як «диктатуру парвеню», тобто вискок. «...Успіх поодиноких євреїв, – писав він у 1923 р., – що обіймають важливі державні посади в Росії, єврейському народу нічого не приніс і не принесе як нації нічого доброго. Як незвичайне явище це впадає в очі і примушує несвідомі маси плутати більшовиків з євреями».

Між тим війна обернулася жахливою трагедією для єврейської громади України. Приналежність до того чи іншого ворогуючого табору, так само

¹² Матеріали по справі Бейліса, що можуть бути використані як окремий урок, вчитель зможе знайти в навчально-методичному посібнику «Виховуємо людину і громадянина».

як і проголошення нейтралітету не гарантували порятунку від погромів. Причетними до погромів виявилися практично усі діючі тут сили: Біла і Червона армії, війська Директорії та отаманські загони. Хаос і руйнування єврейських громад спричинили також масове біженство серед євреїв.

Євреї в УРСР у міжвоєнний період

Курс більшовиків на викорінення релігії, у тому числі юдаїзму, червоний терор не тільки проти «рабинів і буржуїв», а й проти єврейських партій соціалістичного спрямування, запровадження воєнного комунізму не створювали сприятливих умов для нормалізації життя єврейської громади.

1930-ті рр. у СРСР пройшли під знаком перманентного терору. У ході так званої антирелігійної п'ятирічки більшість синагог, як і храмів інших релігій, припинили свою діяльність, значна частина рабинів та інших служителів культу зазнали репресій. Відійшла у минуле практика національного районування, різко скоротилося видання літератури мовою їдиш. Єврейські навчальні заклади поступово були перетворені на звичайні: у 1939 р. дві третини єврейських дітей уже навчалися в російських, а третина – в українських школах. Характерною рисою суспільного життя в СРСР у другій половині 30-х рр. стала прихована «боротьба» сталінського керівництва проти «єврейського засилля» – під виглядом «викриття троцькістів», поступове обмеження частки єврейства у складі органів державної і партійної влади, силових структурах. За таких умов серед частини єврейства посилювалися асиміляційні настрої.

Євреї західноукраїнських земель у міжвоєнний період

Восени 1918 р. західноукраїнські землі перетворилися на об'єкт міжнаціональних воєн. Євреї опинилися в епіцентрі нового раунду боротьби. Створений в цей час у Львові комітет громадської безпеки, закликав євреїв до нейтралітету в польсько-українському протиборстві. За дотримання нейтралітету в назриваючому українсько-румунському протиборстві висловилися провідники єврейської громади Буковини.

Традиційно найпотужніші єврейські партії вели активну боротьбу за право репрезентації єврейської громадськості в законодавчих органах. Спроби євреїв досягти сепаратних домовленостей з владою, як це сталося 1925 р. у Польщі, призводили до конфліктів з українцями. Ще більш ускладнив стосунки між українцями і євреями процес над вбивцею С.Петлюри С.Шварцбардом у Парижі у 1926 р.

Євреї УРСР у післявоєнні часи

За умов нацистської окупації переважна більшість євреїв України зазнала тотального нищення. На загал жертвами Голокосту стали майже 1,6 млн. євреїв України, які були знищені в організованих гітлерівцями 50 гетто і 180 концтаборах.

Сталінська політика щодо євреїв під час Другої світової війни була суперечливою. З одного боку, «єврейський фактор» активно використовувався Сталіним у зовнішній політиці з метою отримання матеріальної допомоги від Заходу (наприклад, створення Єврейського Антифашистського Комітету – ЄАК). У внутрішній політиці Сталін зробив ставку на «цементуючу націю» – росіян і патріотичні гасла.

Війна привела до значного посилення єврейської ідентичності та національної свідомості, чому сприяло два основних фактори – нацистський Голокост і спалах антисемітизму в СРСР.

Наслідки Другої світової війни виявилися для євреїв України непоправно тяжкими, особливо в демографічному плані. Культура маленьких містечок, «штетлів», – їдишкайт, що почала руйнуватися ще під тиском подій Першої світової війни, колективізації та індустріалізації, зникла майже остаточно. Мова їдиш втратила більшість своїх носіїв. Повернення тих, кому пощастило евакуюватися в 1941 р. на схід від лінії фронту, ускладнювалося і владою, і спалахами антисемітизму (як це сталося, наприклад, у Києві у вересні 1945 р.).

Після утворення у 1948 р. на політичній мапі світу нової держави Ізраїль та її подальшої орієнтації на США, ставлення радянської влади до євреїв СРСР значно погіршилося. У 1948 р. було розпущено ЄАК, який наприкінці війни розпочав задокументоване дослідження Голокосту та вшанування пам'яті знищених на території СРСР євреїв (офіційна радянська політика щодо Голокосту полягала в його розчиненні в злочинах проти мирних радянських громадян взагалі і замовчуванні геноциду євреїв). З арештів членів ЄАК було покладено початок репресіям проти єврейської інтелігенції. Найбільших обертів ця політика набула під час кампаній проти «безрідних космополітів» та в «справі лікарів». Під «космополітами» однозначно розуміли євреїв, яких звинувачували у неполяльності до радянської батьківщини. 12 серпня 1952 року тринадцять підсудних, серед яких були видатні єврейські українські поети (Л.Квітко, П.Маркіш, Д.Бергельсон, Д.Гофштейн) були страчені («Ніч страчених поетів»).

Справа лікарів – «вбивць у білих халатах» – почалася 13 січня 1953 р. зі статті у газеті «Правда», в якій розповідалося про «жахливу змову», в якій начебто брали участь багато відомих кремлівських лікарів. Тільки смерть

Сталіна у березні 1953 р. зупинила чергову хвилю державного терору, спрямованого на євреїв СРСР.

Період «хрущовської відлиги» суттєво не позначився на становищі євреїв в СРСР, скоріше навпаки. Хоча відкрилась певна можливість еміграції до Ізраїлю (нею змогли скористуватися лише кілька сотень громадян Української РСР) саме за часів М.Хрущова, поряд з перманентним шельмування сїонїзму, з 1957 р. у Радянському Союзі починається масований наступ на юдаїзм і синагогу – цей єдиний легальний інститут єврейського життя у повоєнний період. Поступово Україна не лише перетворилася на «зону випаленої землі» щодо наукового, релігійного і культурного єврейського життя, а й стала відігравати роль певного ідеологічного центру по боротьбі з сїонїзмом.

Сумною реалією радянського життя була політика державного антисемітизму. Так звана «п'ята графа» (графа з визначенням національності в радянському паспорті) нерідко слугувала єдиною причиною для перешкоджання вступу євреїв до вищих навчальних закладів, влаштування на роботу, просування по службових сходинках тощо.

Україно-єврейське співжиття¹³

Історичні долі українців та євреїв склалися так, що ці два народи жили протягом щонайменше тисячі років поряд на одній землі. Внаслідок цього історія та культура українського єврейства стала інтегральною частиною історії та культури України.

Царська, а потім радянська влада при всякій нагоді намагалася створити, а відтак загострити конфлікт між двома народами. Утім коли російська імператриця Катерина I на початку XVIII століття заборонила євреям проживати в Україні, то гетьман Данило Апостол від «імені війська запорізького обох берегів Дніпра» вступився за них. Відомий колективний лист групи інтелігентів – протест проти антисемітських виступів журналу «Иллюстрация» та додаток – лист-протест проти антисемітизму, підписаний М.Костомаровим (автор листа), П.Кулішем, М.Номісом, Марком Вовчком, Т.Шевченком («Русский вестник», XI.1858).

Українське єврейство мало ряд рис, які вирізняли його серед єврейства країн Східної Європи XIX ст. Це велика концентрація та щільність розселення,

¹³ Використано матеріали: *Феллер М.* Єврейсько-українські взаємини в історичній ретроспективі // «Нариси з історії та культури євреїв України». – К.: Дух і Літера, 2005. – С.232-256.

коли в містечках євреї дуже часто становили половину, а то й переважну частину населення; більш тісні контакти з народом-господарем землі, вміння контактувати, в тому числі з духовництвом і вченими. Українці, з свого боку, сприймали євреїв як природних представників певних занять, і козацтво не раз вимагало від царського уряду дозволити перебування євреїв в Україні заради збереження торгівлі.

1917 року лідерам Української Центральної Ради вдавалося переборювати антисемітські настрої малоосвічених мас і проводити лінію на співробітництво з усіма народами, що живуть у спільному домі – Україні. Центральна Рада проголосила – вперше в історії! – єврейську національно-культурну автономію, а до складу уряду України входили міністри-євреї – С.Гольдельман, А.Марголіс, Пінхус Красний, Черіковер. Ці факти, як і публічні виступи С.Петлюри дореволюційної доби та періоду його головування в Директорії, спрямовані проти антисемітизму, в тому числі виступи в армії УНР, добре відомі.

Водночас євреї (зокрема ті, які хрестилися, але зберігали на основі соціального успадкування елементи єврейської культури) зробили чималий внесок у культуру і промисловість України. Деякі з них були діячами українського революційно-визвольного руху (наприкінці XIX ст. Мойсей Гехтер, Сергій Марлах (Рабомен), на початку XX ст. – євреї-члени Центральної Ради УНР, бійці «жидівського куреня» ЗУНР), Володимир Жаботинський дав неперевершений і понині актуальний аналіз єврейсько-українських взаємин, стану української національної свідомості.

Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. в Україні виник хасидизм, вчення якого перенесло вагу святості на щирі молитовні контакти з Богом на противагу постійному глибокому штудіюванню Тори в усіх деталях, тобто з «розуму» до «серця». Хасиди закликали єврея завжди відчувати себе щасливим («щоб не сталося – все на краще»). Довгий час хасидизм не сприймали на інших територіях, але згодом він охопив значну частину єврейства.

З появою хасидизму і центр єврейської «святої праці» – книгодрукування – опинився в Україні. Спочатку Жовква, а згодом Львів стали постачальниками релігійних видань для всієї східної і південної Європи аж до 1939 р. На Поділлі та Волині наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. діяло більше 30 єврейських друкарень, видано десятки хасидських книг, де, до речі, містяться посилання і на народну мудрість «мужиків», тобто українців. В Одесі, в середині XIX і на початку XX ст. створено перші в Росії єврейські видавництва («Рассвет», «Сион»), тут формувалися і різні типи єврейської світської освіти і почали виходити друком перші періодичні видання.

Сьогодні

За даними Всеукраїнського перепису 2001 р., євреї складають менше 1% населення України – 100 тисяч чоловік. Але їхній культурний і громадський внесок до суспільно-політичного життя країни є значним. Працюють науково-дослідні інститути, культурні та просвітницькі центри, клуби, дитячі табори, недільні та загальноосвітні школи, факультет юдаїки у Міжнародному Соломоновому університеті, сертифікатна програма з юдаїки в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» тощо. Багатотисячне єврейське паломництво відбувається щорічно до українських міст, де поховані засновники хасидизму, ХаБад, зокрема: Умань (Рабі Нахман), Меджибіж (Баал-ШемТов), Гадяч (Ребе Шнеур-Залман з Ляд), Садгора (Ісраель Фрідман з Рушина).

ДОВІДКА ПРО ДЕЯКИХ ВІДОМИХ ЄВРЕЇВ, ЯКІ НАРОДИЛИСЯ В УКРАЇНІ:

Політика

Володимир (Зеєв) Жаботинський (1880–1940), нар. в Одесі, єврейський громадський діяч, публіцист, прихильник української державності, активний учасник сіоністського руху, засновник «Ліги оборони прав єврейського народу в Росії».

Голда Меїр (1898–1978), нар. у Києві, прем'єр-міністр Ізраїлю у 1969–1974 р.

Мистецтво

Шолом-Алейхем, справжнє ім'я Шолом Рабінович (1859–1916), нар. в Переяславі, видатний єврейський письменник, автор романів та оповідань про життя євреїв України та Польщі. Писав на івриті, їдиш та російській.

Леонід Утьосов (1895–1982), справжнє ім'я Лазар Вайсбейн, нар. в Одесі, естрадний співак, актор театру та кіно, керівник і виконавець першого театралізованого джазового оркестру в СРСР.

Давид Ойстрах (1908–1974), нар. в Одесі, визнаний одним із найвищих значніших скрипалів ХХ ст.

Еміль Гігельс (1916–1985), нар. в Одесі, видатний піаніст.

Леонід Коган (1924–1982), нар. в Єкатеринославі (Дніпропетровськ), скрипаль та педагог, один з найкращих представників радянської скрипальної школи.

Михаїл Жванецький (нар. 1934) – нар. в Одесі, відомий письменник-сатирик, популярний виконавець своїх творів.

Наука

Зельман Ваксман (1888–1973) – нар. в Прилуках, мікробіолог, працював у США. Лауреат Нобелівської премії за відкриття стрептоміцину – першого антитуберкульозного антибіотика.

Сергій Рубінштейн (1889–1960) – нар. в Одесі, психолог і філософ, організатор першої кафедри та факультету психології МГУ.

Спорт

Віктор Канєвський (нар. в 1936), Центрфорвард «Динамо» Київ, капітан команди, кращий нападаючий «Динамо» до Блохіна. Чемпіон СРСР 1961, володар Кубка СРСР.

Олександр Белявський (нар. 1953), нар. у Львові. Чотирикратний чемпіон СРСР, переможець шахматних олімпіад, чемпіонатів Світу та Європи у складі збірної СРСР.

Жанна Пінтусевич-Блок (нар. 1972), нар. в Ніжині. Трьохкратна чемпіонка світу з бігу.

Д л я н о т а т о к

Рекомендована література для вчителя

Гон М. З кривдою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935–1939). – Рівне: Волинські обереги, 2005.

Єврейська історія та культура к. XIX – поч. XX ст. Матеріали X міжнародної конференції – К.: Інститут юдаїки, 2003.

Закон України «Про національні меншини» 1999 р. – К.: Відомості Верховної Ради України – 1999. – № 19.

Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. – Львів, 2003.

Козерод О. Євреї України в період Нової економічної політики. – К., 2002.

Матеріали Всеукраїнського перепису 2001 р. www.ukrstat.gov.ua

Нариси з історії та культури євреїв України. – Київ: Дух і літера, 2005.

Соломоник Э.И. Древнейшие еврейские поселения и общины в Крыму // Евреи Крыма. Очерки истории. – Симферополь-Иерусалим, 1997.

Стефаненко Т.Г. Етнопсихологія. – М.: Аспект Пресс, 2004.

Толочко П.П. Історична топографія стародавнього Києва. – К., 1972.

Феллер М. Пошуки, роздуми і спогади єврея, який пам'ятає своїх дідів, про єврейсько-українські взаємини, особливо ж про мови і ставлення до них. – Дрогобич: Відродження, 1994.

Шолом-Алейхем. Твори в 4-х тт. – т.1. – К.: «Дніпро», 1967.

КАРТА ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ З ПОЗНАЧЕННЯМ СМУГИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОСІДЛОСТІ

© Фінберг Л., Любченко В. Нариси історії та культури євреїв України. – К.: Дух і Літера, 2005.

ДОДАТКОВІ СТРАТЕГІЇ РОБОТИ

Залежно від рівня підготовленості учнів чи завдань, які ставить учитель, можна використати окремі додаткові прийоми та вправи, що допоможуть краще та глибше зрозуміти поняття ксенофобії та антисемітизму, їхніх проявів.

- Запитати: чого люди бояться? Можна навести приклади стійких фобій (павуків, закритих приміщень чи відкритого простору тощо).
- Вислухати відповіді та поставити запитання: чому люди всього цього бояться? Що є основою їхнього страху?

 Обговорити:

- Як діють люди, коли вони чогось бояться?
 - Якою є їхня поведінка в умовах, коли вони чогось бояться?
- Робота в групах:
- Прочитати визначення ксенофобії.
 - Попросити в малих групах визначити, якими можуть бути прояви ксенофобії у сучасному суспільстві? До яких категорій населення вони можуть виявлятися?

Ксенофобія (від грец. *Ξένος* – «чужий» і *φόβος* – «страх») – ненависть, нетерпимість чи неприязнь до кого-небудь чи до чого-небудь чужого, незнайомого, незвичного. Сприйняття чужого як незрозумілого, а тому небезпечного і ворожого. Утверджене в якості світогляду, може стати причиною ворожнечі за принципом національного, релігійного чи соціального поділу.

Розказати учням про прояви ксенофобії в історії народів. Провести міні-дискусію за темою: «Якими можуть бути наслідки ксенофобії для тих, проти кого вона спрямована, та тих, хто її виявляє».

Д л я н о т а т о к
